

244 AZ AJÁNLÓ BIBLIOGRÁFIA IDŐSZERŰ, PROBLÉMÁI

Az utóbbi években gyakran esett szó arról, hogy az ajánló bibliográfia „csendben elhalálozott”. Akik az ajánló bibliográfiákkal foglalkoznak, az okokat általában a következőkben jelölik meg:

1. Máig sem derült ki, hogy kinek készül az ajánló bibliográfia; az olvasónak, vagy a könyvtárosnak?

2. Mit lehet kezdeni azzal az ajánló bibliográfiával, mely könyveket ajánl, de ezek nagy része nincs meg a könyvtárban? (Az ilyen ajánló bibliográfia nem tartozott a ritkaságok közé.)

3. Az ajánló bibliográfiák legtöbbszörnek témaválasztása nem volt szerencsés. A témák túlságosan átfogók, általános jellegűek voltak, vagy pedig túlságosan részletezők.

4. Kevés is volt belőlük, és sok is. Voltak olyan ajánló bibliográfiák, amelyek sohasem jutottak el a könyvtárakba, holott a könyvtáros úgy érezte, szüksége lehet rájuk. Más könyvtárban pedig halomszámra gyűltek, noha ott a könyvtárosnak nem is volt ideje átnézni, vagy hasznosítani őket.

5. A példányszám sohasem volt elegendő ahhoz, hogy egy-egy bibliográfiát terjeszteni lehetett volna az olvasók között.

6. Tartalmuk vegyes színvonalú. Nem alkalmazkodtak a tényleges igényekhez.

7. A szabadpolcos kölcsönzésre való fokozatos áttérés feleslegessé teszi az ajánló bibliográfiát.

Vajon valóban haszontalan munkafecsérlés volt az ajánló bibliográfiákkal való foglalkozás?

Senki sem vonhatja kétségbe, hogy a könyvtárak ajánló bibliográfiai tevékenységének voltak és vannak eredményei. Több könyvtáros számolt be arról a *Könyvtáros* hasábjain, hogy milyen segítséget jelentett számára egy-egy ajánló bibliográfia. Nem kevés azoknak az ajánló bibliográfiáknak száma, amelyek egy adott feladat megoldásában jó segítséget jelentettek. A könyvtári propagandamunkának tagadhatatlanul kitűnő segédeszköze volt az ajánló bibliográfia. Könyvtári kiállításaink sikere is sokszor azon múltott, jól használta-e fel a könyvtáros azt a segítséget, amelyet az ajánló bibliográfiák nyújtottak.

Nem vitatható az sem, hogy egyes ajánló bibliográfiák az olvasók mindennapi igényeinek kielégítését támogatták oly módon, hogy az igény kielégítésére legalkalmasabb könyveket ajánlották úgy, hogy a könyvtár nevelő funkcióját sem tévesztették szem elől. Itt elsősorban a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár jóné-

hány ajánló bibliográfiájára gondolok, mint például „A kaland mesterei”-re, a „Világjárók”-ra stb., vagy azokra, amelyeket főként középiskolások oly nagy haszonnal vesznek igénybe, mint a „Mit olvassunk hazánk történetéről”, vagy pedig a „puska” gyanánt is felhasználta „Mit olvassunk a világirodalom klasszikusaitól” címűekre.

Szinte felesleges felhívni a figyelmet az olyan ajánló bibliográfiák jelentőségére, amelyek a közművelődési könyvtárak állománygyarapításához nyújtottak és nyújtanak felbecsülhetetlen segítséget. Itt elsősorban az Országos Mezőgazdasági Könyvtár ajánló jegyzékeire gondolok, amelyek biztos útmutatók a falusi és járási könyvtárak mezőgazdasági szakkönyvtárányának kialakításához.

Mindezek ellenére úgy látszik, még sincs minden rendben az ajánló bibliográfiák körül és nem intézhetjük el a problémát olyképpen, hogy megállapítjuk: az utóbbi években könyvtáraink hanyagok voltak, elmulasztották az ajánló bibliográfiákkal való foglalkozást, fel kell tehát ébreszteni a könyvtárakat és ha újból lesznek ajánló bibliográfiáink, melyeknek témáit jobban fogjuk megválasztani, számukat racionális keretek közé szorítjuk, terjesztésükről gondoskodunk, úgy minden rendbe jön.

Néhány alapvető probléma tisztázása feltétlenül szükséges ahhoz, hogy az ajánló bibliográfia betölthesse azt a szerepet, amelyet a szocializmust építő társadalom neki szánt, mégpedig az irodalom — azaz a szépirodalom és szakirodalom — széleskörű társadalmi hasznosításának előmozdítását.

I.

AZ AJÁNLÓ BIBLIOGRÁFIA, MINT BIBLIOGRÁFIAI MŰFAJ

Az ajánló bibliográfiáról kialakult vélemények különbözőségének egyik oka talán abban is kereshető, hogy egymástól sok mindenben különböző jegyzékeket nevezünk ajánló bibliográfiának. Így, ami az egyikre vonatkozik, nem vonatkoztatható a másikra, ami az egyik erénye, a másiknak talán éppen hibája.

Előttem például az egyik legújabb „Ajánló bibliográfia”, az Egri Megyei Könyvtár kiadványa, melynek címe: „A mi könyveink. Ajánló bibliográfia fiatalok számára, a szépirodalom köréből”. (Eger, 1960, 146 p.) És mellette egy hasonló „címjegyzék”, melyet a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár adott ki. Ennek címe: „A mi könyveink. Címjegyzék a Főv. Szabó Ervin Könyvtár kerületi

könyvtárainak könyvvállományából". (Bp. 1960, 184 p.)

Ne vegyék az olvasók szórszálhasogatásnak azt, ha felhívjuk a figyelmet a következőkre: a) a főcím azonos, b) a kiadvány jellege azonos, mindkettő a legváltozatosabb tárgyú könyveket sorolja fel, — tehát nem egyetlen téma irodalmát tárja fel — az egyik a fiatal olvasók, a másik a közművelődési könyvtár minden olvasójának igényeinek kielégítése céljából, c) az egyik műfaji megjelölése „ajánló bibliográfia”, a másiké „címjegyzék”. Melyik a helyes megjelölés?

Az előbbieken megemlékeztünk az Országos Mezőgazdasági Könyvtárnak az állománygyarapítást támogató ajánló jegyzékeiről és azt hiszem, senkinek sem tűnt fel, hogy ezeket az ajánló bibliográfiák közé soroltuk. Pedig vitatható, hogy e jegyzékeket ajánló bibliográfiának kell-e tekintenünk.

Mindez a szórszálhasogatás a problémák tisztázása és leegyszerűsítése érdekében történik. Az ajánló bibliográfiákkal kapcsolatos kérdések ugyanis sokkal könnyebben tisztázhatók, ha éles határvonalat húzunk egyfelől az állománygyarapítás céljait szolgáló ajánló jegyzékek, a könyvtár állományát feltáró ajánló katalógusok (címjegyzékek), másfelől az egy téma irodalmát feltáró ajánló bibliográfiák között. Mindegyik ugyanis más és más feladatot hivatott betölteni, ennek következtében mindegyikkel szemben más és más követelményeket kell támasztani.

a) *Az ajánló jegyzékek és katalógusok.* A probléma tisztázása érdekében soroljuk ezeket két csoportba. Az egyik csoportot azok a jegyzékek alkotják, amelyeknek célja egyes könyvtár típusok állományának kialakításához segítséget nyújtani. Ilyenek a *mintakatalógusok*, az ún. alapjegyzékek, a falusi könyvtárak törzsállományának kialakulását elősegítő jegyzékek, tehát az olyanfajta jegyzékek, mint amilyeneket az Orsz. Mezőgazdasági Könyvtár állított össze.

Ezeknek használója elsősorban a könyvtáros. Úgy vélem, felesleges e jegyzékek jelentőségét hangsúlyozni és meggyőződésem, hogy létjogosultságuk semmilyen védelemre nem szorul. A velük szemben támasztott követelmények világosak; az egyetlen, bár rendkívül nagy horderejű probléma e kiadványtípussal kapcsolatban az, hogy igen fontos területeken — itt elsősorban a műszaki ismeretekre gondolok, országos szakkönyvtáraink még nem követték az Orsz. Mezőgazdasági Könyvtár példáját.

A mintakatalógusok mellett igen fontos szerep jut az olvasók részére készült

ajánló katalógusoknak is, melyeknek használója elsősorban az olvasó. Közművelődési könyvtárban a könyvtár anyagát propagáló, hasznosító katalógusnak igen nagy a jelentősége. A könyvtár nevelő munkájához hozzátartozik az állomány egy kiválasztott részére felhívni a figyelmet, feltárni annak az állományrésznek a javát, mely iránt az olvasók tekintélyes része érdeklődik. (Legújabb könyvek, kalandos regények, történeti regények, életrajzok, népszerű természet tudományos művek, rádiós szakkönyvek stb.)

Az ajánló katalógus jelentőségét és hasznát könyvtáraink már régebben is felismerték és azt nem egyszer igen ötletes formában készítették el. Például a békéscsabai Megyei Könyvtár vonzó albuma a legújabban megjelent könyvek színes borítóit tartalmazza, annotáció helyett pedig ott az albumban a borító „fülszövege”, azaz a könyvnek a kiadó által szerkesztett tartalmi ismertetése és értékelése. Akárhogy is nevezzük, ez az „album” funkcióját tekintve ajánló katalógus.

Nos, ide kell sorolnunk a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár „címjegyzék”-nek nevezett „A mi könyveink” című kiadványát is. Mint ilyen, ha kellő példányszámban bocsájta a hálózat az olvasók rendelkezésére, bizonyára be is váltja a hozzá fűzött reményeket. Ma már senki sem akad, aki nem ismerné el, hogy az olvasók zöme szívesebben választ könyvet, nyomtatott könyv- vagy füzet alakú katalógusból, — amelyet akár haza is vihet —, mint a néha csak tornamutatványossal elérhető cédulakatalógusból, ahol külön technikai akadály leküzdését jelent a címek kériólapra való átírása. Persze a katalógus, legyen katalógus. Azaz a tényleges állományt tükrözze. A Szabó Ervin Könyvtár címjegyzékében szemünk megakadt Móricz Zsigmond: Harmatos rózsa című regényén, mely a katalógus szerint 1944-ben jelent meg. Nyilván nem egy olvasó szeretné elolvasni ezt a nem túlságosan ismert Móricz regényt. És vajon minden Szabó Ervin fiókban megtalálja azt?

Szerintem az ajánló katalógus funkciója a könyvtár valamely állományrészének feltárása, feladata pedig az olvasók választásának megkönnyítése, ami a szabadpolcos kölcsönzés esetére is vonatkozik. Ennek alapján fogunk hozzá a nehezen osztályozható jegyzékek vizsgálatához. Kezdjük a sort a legújabbal, az Egri Megyei Könyvtár már említett kiadványával, melyet a Megyei Könyvtár „ajánló bibliográfiának” nevez. Ha a Megyei Könyvtár biztosít bennünket arról, hogy

jegyzékében felsorolt művek mindegyike megtalálható a könyvtár állományában, úgy nincs nagyobb baj, csupán azt kérjük, hogy ez esetben miért nevezte jegyzékét ajánló *bibliográfiának*, miért nem ajánló *katalógusnak*, és miért nem tüntette fel a felsorolt művek raktári jelzetét? (Az ajánló katalógus és ajánló bibliográfia közötti különbségtétel nem szórszálhasogatás, hanem lényeges, a jegyzékek különböző funkciójából fakadó műfaji szétválasztás.)

Igen jó szolgálatot tesz a könyvtár fiatal olvasóinak azzal, hogy feltárja a könyvtár állományából azokat a műveket, melyeknek elolvasása hasznos, meglevő érdeklődést elégít ki, új távlatokat nyit és örömet okoz. Milyen hasznos lehet tehát egy ajánló katalógus! De ugyanakkor mennyi szempontot, hányféle érdeklődést kell figyelembe vennie! És milyen nehéz összeegyeztetni azt, a fiatalok különböző szintű műveltségével, lehetővé tenni, hogy mindenki a maga egyéniségének, érdeklődésének megfelelő csoportosításban találja meg az elolvasni kívánt könyvet. És milyen bonyolult feladat az annotációk, a magyarázatok oly módon való csoportosítása, hogy azok valóban segítsenek az érdeklődés felkelésében. Valljuk be, ezeket a feladatokat ez a jegyzék — mely nem ajánló katalógus, hiszen nem utal arra, hogy hol található meg az olvasó a felsorolt könyveket, sem ajánló bibliográfia, mert hiszen nem egy téma irodalmát, egy feladattal kapcsolatos műveket rendszerezi —, nem oldja meg szerencsésen. Milyen logikai összefüggés fedezhető fel az egymás mellett szereplő ilyen művek, mint a „Kurur költészet”, Lamb: „Shakespeare mesék”, Lengyel József: „Visegrádi utca” között, melyek egymásután szerepelnek a „Történelem és irodalom” fejezetben. Ez még az ajánló katalógusnál sem engedhető meg.

A közmondás igazsága, hogy aki sokat markol, keveset fog, világosan kitűnik „A mi könyveink” c. mindkét összeállításhoz. Böngészni lehet bennük, a jó könyvek közötti böngészés elősegítése azonban csak másodlagos célja lehet az ajánló jegyzéknek. Jó katalógusok, jól összeválogatott anyag a szabad polcon, és érdekes albumok hatásosabbak.

Nem vitás, hogy az olvasók ízlésének és igényeinek megfelelő könyvek feltárását újabb ajánló bibliográfiáink elsőrendű feladatuknak tartották. Az olvasók ízlése, szépirodalmi olvasmányok iránti igénye szabta meg a legtöbb újabbkeletű ajánló bibliográfia témaválasztását.

A közművelődési könyvtáraknak sok olyan olvasója van, aki igényét így szokta

megfogalmazni: „Pihenni szeretnék a napi munka után, kérek valami humorosat, vagy kalandosat!” Ebből az igény-megfogalmazásból születtek a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár olyan bibliográfiái, mint „A humor mesterei”, vagy „A kaland mesterei”, nem beszélve a szerelmi regényeket ismertető bibliográfiáról.

E „bibliográfiákat” kénytelen vagyok az ajánló jegyzékek, vagy ajánló katalógusok fejlettebb formáinak minősíteni, és nem sorolom őket az ajánló bibliográfiák közé.

E „bibliográfiák” értékét, színvonalát, a feltárás módszereit nem hivatott e cikk méltatni. Csupán felvetjük a kérdést, hogy az ajánló bibliográfia elsődleges feladata-e az olvasók szépirodalom iránti, ilyen mértékben differenciált igényeinek kielégítése?

Ha az előttünk álló feladatokra gondolunk, ha figyelembe vesszük, hogy szocialista fejlődésünk meggyorsítása szükségessé teszi a széles dolgozó tömegek szakismereteinek állandó bővítését, világnézetük szilárd alapokra való helyezését, ha a továbbképzés, a politechnikai nevelés kérdéseinek fontosságát felismerjük, úgy kénytelenek vagyunk belátni azt is, hogy az eddig „bevált” módszerek mellett a könyvek ajánlásának, a legjobb irodalom feltárásának új módszereit is alkalmaznunk kell.

b) *A tulajdonképpeni ajánló bibliográfiák.* Ha a szakbibliográfia elvi kérdéseiről itt-ott szó esik, mindenki egyetért abban, hogy a szakbibliográfia feladata a szakember számára feltárni az irodalmat. Abban is egyetért mindenki, hogy a szakbibliográfia szükségszerűen válogató, és mivel a magas képzettségű szakemberek munkáját hivatott elsősorban támogatni, főleg a tudományos értékkel bíró irodalmat hivatott feltárni, a népszerű formában megírt és tankönyvjellegű szakirodalmat pedig mellőzheti.

A szocialista társadalom szükségszerű felismerése, hogy a szakirodalom feltárására nem csupán a magasképzettségű szakembernek van szüksége, hanem a fizikai és a szellemi munka határainak fokozatos és szükségszerűen bekövetkező eltűnése következtében minden dolgozónak jogos igénye és kötelessége a szakismeretek bizonyos fokú elsajátítása. A műveltségi privilégium felszámolása elsősorban abban nyilvánul, hogy a tudás, a műveltség, — mely nem kizárólag irodalmi műveltség — közkinccsé válik.

Ez a közkinccsé tétel rendkívüli erőfeszítéseket igényel. Új oktatási formák, a népművelés, az ismeretterjesztés új módszerei születnek meg. Ezekhez az új, a

1961

5

KÖNYVTÁROS

kapitalista társadalomban ismeretlen módszerekhez tartozik a szakirodalom azon részének *tanító célzatú* feltárása is, amely irodalom feltárájáról a szokványos szakbibliográfia — más funkciójánál fogva — nem gondoskodik.

Az új bibliográfiai műfaj — az ajánló bibliográfia — kialakulása, a legcélravezetőbb módszerek kialakítása nem volt zökkenőmentes. Az a tény, hogy az ajánló bibliográfia szükségszerűen egy adott téma, egy aktuális feladat köré csoportosította mondanivalóját, nem okozott nehézségeket, hiszen a témabibliográfia, mint a szakbibliográfia egyik válfaja, régóta ismeretes. A szakbibliográfia leghaladóbb szellemű művelői az irodalomfeltárás e módszerét éppen a haladó gondolatok propagálása érdekében már régebben alkalmazták. Gondolunk itt Szabó Ervin bibliográfiai munkásságára, mely külföldi példák nyomán ilyen témabibliográfiákat ölel fel mint: „Drágaság” (1910), „Munkanélküliség” (1912), „A nők választójoga” (1913) stb.

A felszabadulás után, tehát jó hagyományokat követve fogtak hozzá könyvtáraink, elsősorban az alapító hagyományait ápoló Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár az ajánló témabibliográfiák szerkesztéséhez.

Elhallgatnánk azonban a tényeket, ha azt állítanánk, hogy ez a bibliográfiai

műfaj, — amire ezt mondhatná az olvasó: végre tudom, mit nevez a szerző ajánló bibliográfiának — komoly sikert aratott volna.

Ennek oka nyilván az, hogy ezeknek a bibliográfiai összeállításoknak elvi meg-alapozottsága hiányos volt. A bibliográfiai szerkesztői sok mindenre gondoltak, — elsősorban arra, hogy feletteseik meg vannak-e elégedve a bibliográfia témaválasztásával, nem történt-e politikai baklövés az anyag kiválasztásánál, az annotációk megírásánál, — de nem gondoltak arra, hogy *kinek* a számára készítik a bibliográfiát, és arra sem, hogy annak, akinek számára a bibliográfia készül, szüksége van-e rá. A bibliográfiai szerkesztői — tisztelet a kevés kivételnek — egy „fantom” olvasót képzeltek el, és te-tejében nem törődtek e fantom igényeivel sem.

Ha ezen a helyzeten változtatni akarunk — és sok jel mutat arra, hogy komolyan él bennünk, könyvtárosokban a szándék — a következő kérdéseket kell tisztázni. 1. *Mi legyen az ajánló bibliográfiák témája*, 2. *Kinek szánjuk az ajánló bibliográfiát*, 3. *Milyen anyagot ismerteszenek az ajánló bibliográfiák témája*, 4. *milyen legyen azok szerkezete*, 5. *Ki készítse az ajánló bibliográfiákat*.

(Folytatjuk)

Szentmihályi János